

Juustila Satu

Yhteenkuuluvuuden rakentuminen päiväkodin materiaalisessa ympäristössä

Kandidaatin tutkielma
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Varhaiskasvatus
2021

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

Yhteenkuuluvuuden rakentuminen päiväkodin materiaalisessa ympäristössä (Satu Juustila)

Kandidaatin tutkielma, 25 sivua

Maaliskuu 2021

Tutkielman tavoitteena on syventää ymmärrystä yhteenkuuluvuuden rakentumisen mekanismeista ja prosesseista päiväkodin ympäristössä. Tarkastelen tutkielmassa erityisesti päiväkodin tilojen, paikkojen ja esineiden merkitystä lapsen yhteenkuuluvuuden tunteen muodostumiselle suhteessa muihin lapsiin, sekä päiväkotiin paikkana. Samalla pyrin selvittämään, kuinka yhteenkuuluvuuden rakentumista voidaan materiaalisten ratkaisujen myötä tukea ja miksi yhteenkuuluvuuden saavuttaminen päiväkodissa on lapselle merkityksellistä.

Tutkimus on toteutettu kuvailevana kirjallisuuskatsauksena. Kirjallisuuskatsaus on laadullinen tutkimus, joka perustuu jo olemassa olevaan tutkimustietoon. Tässä tutkielmassa olen käyttänyt laajasti sekä suomalaista että kansainvälistä vertaisarvioitua tutkimustietoa. Kasvatustieteellisten tutkimusten lisäksi yhteenkuuluvuutta on tutkittu paljon muun muassa maantieteessä, psykologiassa ja sosiologiassa, joten hyödynnän tutkielmassani myös muiden tieteenalojen tutkimuksia.

Tutkimustuloksissa käy ilmi, että yhteenkuuluvuus ei ole pysyvä tila, vaan se hajoaa sekä muodostuu aina uudelleen ja materiaaliset suhteet ovat yksi siihen merkittävästi vaikuttavista tekijöistä. Päiväkodissa yhteisten materiaalien esteetön ja turvallinen käyttö vaikuttavat yhteenkuuluvuuden rakentumiseen. Myös osallisuus ympäristön suunnittelussa tukee yhteenkuuluvuuden muodostumista päiväkotiin paikkana. Lisäksi päiväkodissa lapsille nimetyt omat paikat sekä lasten kotoa tuomat materiaalit ovat tärkeässä roolissa yhteenkuuluvuuden muodostumisessa. Tutkielman tuloksissa korostuu yhteenkuuluvuuden kaksijakoisuus. Tällä tarkoitetaan sitä, että yhteenkuuluvuutta rakentava tekijä voi yhtä aikaa aiheuttaa myös poissulkemista.

Yhteenkuuluvuuden tunne päiväkodissa tukee lapsen positiivisen minäkuvan syntyä, ja nähdään keinona kiusaamisen ja syrjäytymisen ehkäisyssä. Aihetta on kuitenkin tutkittu varhaiskasvatuksessa vielä melko rajallisesti etenkin materiaalisten suhteiden kautta ja lisätutkimukset ovat tarpeen.

Avainsanat: Yhteenkuuluvuus, yhteenkuuluvuuden politiikka, yhteenkuuluvuuden tunne, päiväkoti, materiaallinen ympäristö, varhaiskasvatus

Sisältö / Contents

1	Johdanto	4
2	Tutkimuksen toteutus	6
2.1	Tutkimusongelma ja tutkimuksen tavoitteet	6
2.2	Aineiston valinta ja eettisyys	7
3	Tutkielman teoreettiset lähtökohdat	9
3.1	Yhteenkuuluvuus	9
3.2	Päiväkodin materiaallinen ympäristö	11
3.3	Minäkuva	12
4	Päiväkodin materiaallinen ympäristö yhteenkuuluvuutta rakentamassa	14
4.1	Yhteiset tilat ja materiaalit	15
4.2	Lasten omat paikat ja tavarat päiväkodin ympäristössä	16
4.3	Lasten osallisuus ympäristön suunnittelussa ja muokkaamisessa	18
5	Johtopäätökset ja pohdinta	20
	Lähteet / References	23

1 Johdanto

Kaikilla ihmisillä on tarve kuulua johonkin ja yhteenkuuluvuuden tunteen saavuttaminen esimerkiksi suhteessa toisiin ihmisiin ja paikkoihin on hyvinvoinnin kannalta merkityksellistä. Yhteenkuuluvuus on tärkeä osa jo varhaiskasvatukseen lasten elämää ja tarvittava rakennus- pala yhteisöllisyyden muodostumisessa sekä ylläpitämisessä päiväkodin kaltaisissa yhteisöissä.

Yhteenkuuluvuutta ja sen merkitystä on Suomessa ehditty tutkia varhaiskasvatuksen kentällä vasta jonkin verran. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että tällä hetkellä varhaiskasvatusta ja esiopetusta ohjaavissa asiakirjoissa ei varsinaisesti käsitellä yhteenkuuluvuutta ainakaan nimenomaista termiä käyttäen. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus [OPH], 2014) sana esiintyy yhdessä lauseessa oppilashuollosta puhuttaessa ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus [OPH], 2018) ei lainkaan. Molemmissa kuitenkin korostetaan muun muassa lapsen oikeutta tulla kuulluksi, nähdyksi, huomioon otetuksi ja ymmärretyksi omana itsenään yhteisönsä jäsenenä. Lisäksi asiakirjoissa mainitaan lapsen oikeus rakentaa käsitystä itsestään, omasta identiteetistään sekä oikeus ryhmään ja yhteisöön kuulumiseen.

Joissain maissa yhteenkuuluvuus on ollut varhaiskasvatuksessa esillä jo pidemmän aikaa. Esimerkiksi Uudessa-Seelannissa yhteenkuuluvuudella on ollut merkittävä rooli jo vuonna 1996 julkaistussa varhaiskasvatuksen opetussuunnitelmassa (Stratigos, 2015, s. 215). Kyseisessä asiakirjassa teemaa käsitellään yli kymmenen sivun verran useasta näkökulmasta käsin ja erilaisia esimerkkejä esittäen (New Zealand Government, 1996). Juutisen (2018, s. 18) mukaan yhteenkuuluvuus onkin puhuttanut laajalti Uuden-Seelannin kaltaisissa yhteiskunnissa, jotka ovat perinteisesti monikulttuurisia. Suomalaisessa varhaiskasvatuksessa mielenkiinto yhteenkuuluvuuden tutkimiseen on vasta lähivuosina noussut muun muassa inklusiivisen kasvatusmallin ja lisääntyneen kulttuurisen moninaisuuden myötä. Lisäksi jo päiväkotikäisten lasten keskuudessa on todettu esiintyvän kiusaamista, syrjäytyneisyyttä ja yksinäisyyttä (Laine ym., 2002), mikä haastaa osaltaan tutkimaan yhteenkuuluvuuden rakentumista ja merkityksiä päiväkotiympäristössä (Juutinen, 2015).

Kiinnostukseni aiheeseen nousee osittain omien lapsuudenkokemusteni kautta, sillä yhteenkuuluvuuden tunteen saavuttaminen päiväkodissa oli minulle haasteellista. Olin tottunut olemaan perhepäivähoidossa ja esiopetukseen siirtyessäni päiväkoti oli minulle ympäristönä vieras ja pelottava, enkä monestakaan syystä kokenut kuuluvani sinne. Mielenkiintoa yhteenkuuluvuu-

den tutkimiseen varhaiskasvatuksen kontekstissa herättää myös aikaisempien tutkimusten vähäinen määrä ja ajankohtaisuus. Yhteenkuuluvuutta on tutkittu varhaiskasvatuksessa kaikista vähiten materiaalisten, poliittisten, kulttuuristen ja taloudellisten näkökulmien kautta (Juutinen, 2015). Tämä tutkielma keskittyy selvittämään nimenomaan päiväkodin materiaalsen ympäristön osuutta yhteenkuuluvuuden rakentumisessa. Tutkielmassa tarkastellaan päiväkodin materiaalsen ympäristön vaikutuksia lapsen yhteenkuuluvuuden tunteen muodostumiselle suhteessa muihin lapsiin sekä päiväkotiin paikkana. Lisäksi sivuan tutkielmassa päiväkodissa rakentuvan yhteenkuuluvuuden yhteyttä lapsen minäkuvan kehittymiseen, sillä yhteenkuuluvuudella on merkitystä siihen millaisen käsityksen ihminen itsestään muodostaa.

2 Tutkimuksen toteutus

Tutkimustyö on toteutettu kuvailevana kirjallisuuskatsauksena. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus on laadullinen tutkimus, joka pohjautuu tutkimuskysymykseen ja tuottaa valittuun aineistoon nojautuen kuvailevan vastauksen (Kangasniemi ym., 2013, s. 291). Kyseiselle tutkimustyyllille ominaisella tavalla tavoitteena on pyrkiä aineistolähtöisesti ymmärtämään valittua ilmiötä, eli tässä tapauksessa yhteenkuuluvuuden muodostumista ja sen merkitystä päiväkodin materiaallisen ympäristön näkökulmasta. Kirjallisuuskatsausta pidetään tehokkaana tapana tutkia jo olemassa olevaa tutkimustietoa ja sen tarkoituksena on jäsentää mistä näkökulmista ja miten valittua aihetta on aikaisemmin tutkittu (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 101).

Kangasniemi ja kumppanit (2013, s. 296) jakavat kuvailevan kirjallisuuskatsauksen neljään eri vaiheeseen, jotka ovat tutkimuskysymyksen muodostaminen, aineiston valitseminen, kuvailun rakentaminen ja tuotetun tuloksen tarkasteleminen. Etenen tutkimuksessani näiden vaiheiden mukaisesti ja esittelen seuraavaksi kahden ensimmäisen vaiheen toteutumista.

2.1 Tutkimusongelma ja tutkimuksen tavoitteet

Yhteenkuuluvuutta on tutkittu useilla eri tieteenaloilla ja siihen keskittyvien tutkimusten määrä on noussut huomattavasti 2000-luvun puolella (Juutinen, 2018, s. 22; Lähdesmäki, ym., 2016, s. 1). Lähdesmäen ja kumppaneiden (2016) mukaan useat tutkijat ovat aikaisempien tutkimusten pohjalta todenneet, että yhteenkuuluvuutta pidetään usein itsestään selvänä asiana, joka ei vaadi sen kummempaa selitystä tai huomiota. Tämän vuoksi käsite jää monesti epämääräiseksi ja vaille tarkempaa teoriaa (Lähdesmäki ym., 2016, s. 4). Juutisen (2015) tutkimus osoittaa myös, että yhteenkuuluvuuden tukeminen ei aina näyttäyty kovin tietoisena valintana päiväkodin henkilökunnan toiminnassa. Hän nostaakin esiin kysymyksen siitä tullaanko yhteenkuuluvuudesta tietoisiksi vasta silloin, kun se on selkeästi uhattuna ja lasten keskuudessa esiintyy kiusaamista?

Juutisen (2015) mukaan yhteenkuuluvuutta on tutkittu eniten sosiaalisten suhteiden, yhteisen toiminnan sekä yhteisöllisyyden näkökulmasta, mutta varhaiskasvatuksen kentällä erityisesti yhteenkuuluvuuden rakentamiseen vaikuttavien materiaallisten, poliittisten, kulttuuristen ja taloudellisten näkökulmien tarkastelu on kuitenkin ollut vähäistä. Hänen mielestään tarvitaan lisää tietoa siitä millaiset asiat ovat merkityksellisiä lasten yhteenkuuluvuuden rakentumiselle, jotta kiusaamista ja poissulkemista voidaan ennaltaehkäistä. Tähän tutkimusaukkoon pyrin

osaltani vastaamaan asettamani tutkimuskysymyksen kautta: Miten materiaallinen ympäristö muovaa lasten yhteenkuuluvuutta päiväkodissa?

Juutisen (2015) tutkimuksen mukaan yhteenkuuluvuutta rakennetaan päiväkodissa verbaalisten, toiminnallisten ja materiaalisten tekijöiden kautta esimerkiksi suhteessa ystäviin, perheeseen, aikuisiin, tiloihin ja yhteiskuntaan. Tutkimuskysymyksen myötä tutkielman päätavoitteena on syventää ymmärrystä päiväkodin tilojen, paikkojen ja esineiden roolista yhteenkuuluvuuden rakentumisessa lasten näkökulmasta. Tarkastelen lasten yhteenkuuluvuuden rakentamista erityisesti suhteessa toisiin lapsiin sekä päiväkotiin paikkana. Käsittelen läpi tutkielman myös päiväkodissa rakentuneen yhteenkuuluvuuden tunteen ja lapsen minäkuvan yhteyttä. Liittämällä lapsen minäkuvan kehityksen tutkielmaan tavoittelen ajatusta päiväkodissa koetun yhteenkuuluvuuden kauaskantoisuudesta. Tällä pyrin selittämään sitä, miksi yhteenkuuluvuuden tutkiminen ja tukeminen päiväkotiympäristössä on merkityksellistä, vaikka en kirjallisuuskatsauksen kautta pääsekään selvittämään lasten autenttisia kokemuksia. Toivon tutkimustyöni tulosten antavan lisää tietoa ja ymmärrystä aiheesta, jonka avulla kasvattajien on helpompi kiinnittää huomiota ja reflektoida toimintaansa tilanteissa, joissa yhteenkuuluvuutta voidaan materiaalisten ratkaisujen mukaan olla tukemassa tai tiedostamatta estämässä.

2.2 Aineiston valinta ja eettisyys

Suomessa yhteenkuuluvuuden ilmiötä on tutkittu varhaiskasvatuksessa vielä melko vähän, mistä johtuen valitsemani aineistoon sisältyy useita kansainvälisiä tutkimuksia. Käyttämäni kotimainen tutkimusaineisto on pääosin ilmestynyt vuoden 2010 jälkeen, mutta kansainvälistä tietoa löytyy jo aikaisemmilta vuosilta. Selkeästi yhteenkuuluvuus on kuitenkin edelleen globaalisti ajankohtainen tutkimusaihe, sillä useiden viittaamieni suomalaisten tutkijoiden töitä on julkaistu lähivuosina myös kansainvälisissä tieteellisissä lehdissä. Lisäksi yhteenkuuluvuutta tutkittiin hiljattain NordForskin kasvatustieteellisessä tutkimushankkeessa, johon myös Oulun yliopisto osallistui yhdessä Islannin, Alankomaiden, Norjan ja Ruotsin tunnettujen yliopistojen kanssa. Yhteenkuuluvuutta on tutkittu paljon muun muassa psykologian (mm. McMillan & Chavis, 1986), sosiologian (mm. Lähdesmäki ym, 2016) ja maantieteen (mm. Nagel, 2011) tutkimuskentällä, joten hyödynnän tutkielmassani myös muiden tieteenalojen tutkimuksia. Kaikki valitsemani aineisto on tieteenalasta riippumatta vertaisarvioitua tutkimustietoa.

Tuomen ja Sarajärven (2018, s. 110) mukaan hyvää tutkimusta ohjaa eettinen sitoutuneisuus, joka vaikuttaa myös tutkimuksen luotettavuuteen. Huomioin tutkimuksessani eettisyyden kunnioittamalla muiden tutkijoiden julkaisemaa tutkimustietoa asiaankuuluvilla viittauksilla. En myöskään tarkoituksellisesti vääristele tai muokkaa muiden tutkimustuloksia, vaan pyrin esittämään ne puolueettomasti tutkijoiden alkuperäisten näkemysten mukaisesti. Lisäksi tuon selkeästi esille milloin viittaan toisen tutkijan käsityksiin ja milloin esitän omia tulkintojani. Käytän tutkielmassani ainoastaan alkuperäisiä lähteitä.

3 Tutkielman teoreettiset lähtökohdat

Tutkielmani keskeisimmät käsitteet ovat yhteenkuuluvuus ja päiväkodin materiaallinen ympäristö. Kuitenkin myös minäkuva on käsitteenä oleellinen, sillä yhteenkuuluvuudella on merkittävä vaikutus sen muodostumiseen. Avaan seuraavaksi tarkemmin, mitä kyseiset termit tässä tutkielmassa tarkoittavat. Lisäksi tuon esille muutamia näkökulmia, joiden kautta niitä on lähestytty aikaisemmissa tutkimuksissa ja tarkennan tässä tutkielmassa hyödyntämiäni näkemyksiä.

3.1 Yhteenkuuluvuus

Yhteenkuuluvuus on käsitteenä moninainen ja sitä on vaikea lähteä kuvailemaan kovin yksiselitteisesti, sillä siitä on olemassa monenlaisia näkemyksiä ja sitä voidaan lähestyä useasta erilaisesta tulokulmasta. Englanninkielisessä kirjallisuudessa yhteenkuuluvuutta kuvataan monilla eri termeillä, kuten ”togetherness”, ”belonging” tai ”the sense of belonging”. Näistä ensimmäistä käytetään yleisesti kuvaamaan lähinnä ihmisten välistä sosiaalista yhteenkuuluvuutta, joka nähdään nimenomaan myönteisenä ryhmään kuulumisen tunteena (Hännikäinen, 2006). Yhteenkuuluvuutta onkin lähestytty useissa tutkimuksissa juuri sosiaalisten suhteiden, kuten ystävyysyden tai yhteisen toiminnan näkökulmasta (Juutinen, 2015).

Hännikäisen (2006) mukaan yhteenkuuluvuus liitetään usein myös yhteisöllisyyteen, sillä yhteisöllisyys edellyttää yhteenkuuluvuuden tunnetta. Yhteisöllisyys on kuitenkin yhteenkuuluvuuden kaltaisesti käsitteenä sellainen, että se jää monissa tutkimuksissa tarkemmin määrittelemättömäksi ”iskusanaksi” (Koivula, 2013; Lähdesmäki ym., 2016, s. 4). Tämän vuoksi käsitteillä voidaan joskus tarkoittaa jopa samaa asiaa tai ainakin lukija käsittää ne helposti samaa tarkoittavina. Siksi koen tarpeelliseksi perustella sekä itselleni että lukijalle, miten käsitteet tässä tutkielmassa eroavat toisistaan ja miksi tutkimukseni tarkentuu nimenomaan yhteenkuuluvuuteen.

McMillan ja Chavis (1986, s. 9) nimeävät yhteenkuuluvuuden tunteen yhdeksi yhteisöllisyyden neljästä peruselementeistä ja Ikonen (2006) määrittelee yhteenkuuluvuuden jopa yhteisöä koosapitäväksi voimaksi. Hännikäisen (2006) mukaan yhteenkuuluvuutta voi kuitenkin oletettavasti kokea myös kuulumatta mihinkään tarkasti rajattuun yhteisöön. Esimerkiksi jotain paikkaa tai esinettä kohtaan voi kokea yhteenkuuluvuutta ilman, että siihen varsinaisesti liittyy min-

kään yhteisön jäsenyyttä. Yhteisöllisyys puolestaan kuvaa nimenomaan jonkin yhteisön jäsenen keskinäistä tunnetta yhteen kuulumisesta (Koivula, 2013). Toisin sanoen yhteenkuuluvuus voidaan liittää oleelliseksi osaksi yhteisöllisyyttä, mutta sen tarkastelu ei aina rajaudu pelkästään yhteisöihin. Tässä tutkielmassa käsitän yhteisöllisyyden laajempänä rakenteellisena kuvana yhteisön jaetuista toimintamalleista. Yhteenkuuluvuuden puolestaan ymmärrän henkilökohtaisempänä näkemyksenä siitä, miten yksilö sijoittaa itsensä johonkin yhteisöön tai paikkaan ja millaisia arvoja hän siihen kiinnittää.

Nagel (2011, s. 120) näkee yhteenkuuluvuuden (belonging) luovan ihmiselle merkittävää kodinomaista turvallisuuden sekä mukavuuden tunnetta. Useat tutkijat laskevatkin yhteenkuuluvuuden yhdeksi ihmisen perustarpeista, sillä kaikilla ihmisillä on tarve kuulua jonnekin. (May, 2013, s. 79). May (2013) tarkastelee yhteenkuuluvuutta tutkimustyössään kolmesta eri näkökulmasta, joita ovat ihmisten väliset suhteet, kulttuuri sekä materiaaliset vaikuttajat. Viljamaa ja kumppanit (2017) ymmärtävät oman tutkimustyönsä pohjalta yhteenkuuluvuuden (belonging) ennen kaikkea liikkeenä ja liikehdintänä muun muassa näiden ulottuvuuksien välillä. He tuovat tutkimuksensa kautta esille myös sen, kuinka yhteenkuuluvuus ei ole pysyvä tila vaan jatkuvassa liikkeessä oleva prosessi. Myös May (2013, s. 90) huomauttaa, ettei yhteenkuuluvuutta ole mahdollista saavuttaa lopullisesti vaan sitä täytyy työstää aktiivisesti aina uudestaan.

Juutinen (2015; 2018) kuvaa yhteenkuuluvuutta poissulkemisen vastavoimaksi, vaikka hän myös esittää niiden ilmenevän usein paradoksaalisesti yhtä aikaa. Tällä hän tarkoittaa sitä, että joissain tilanteissa sama tekijä, joka luo yhteenkuuluvuutta sulkee myös samalla joitain ihmisiä ulkopuolelle (Juutinen, 2018, s. 55). Tätä teoriaa vahvistaa omalla tavallaan Vuorisalon ja Eerola-Pennasen (2017, s. 193) näkemys siitä, että ulossulkeminen tarkoittaa ihmisten jakautumista sisäpiiriin ja ulkopuolisiin. Myös Nagel (2011) eittää yhteenkuuluvuuden olevan kaksijakoinen käsite, joka sisältää inklusion rinnalla myös eksklusiota.

Yhteenkuuluvuutta tutkitaan usein kahdesta eri näkökulmasta, vaikka niitä onkin lähes mahdotonta täysin erottaa toisistaan. Yhteenkuuluvuuden politiikan (the politics of belonging) näkökulma keskittyy tutkimaan yhteenkuuluvuuden rakentumisen moniulotteisia mekanismeja ja prosesseja. (Juutinen, 2015; Viljamaa ym., 2017). Ihmisten tunnepitoisia kiintymyssuhteita toisiin ihmisiin, ryhmiin tai paikkoihin tutkitaan puolestaan yhteenkuuluvuuden tunteen (the sense of belonging) näkökulmasta (Juutinen, 2015; Viljamaa ym., 2017). Hyödynnän tutkielmassani molempia näkökulmia, mutta erityisesti mielenkiintoni kohdistuu yhteenkuuluvuuden politiik-

kaan. Tässä tutkielmassa käsitän yhteenkuuluvuuden alati muuttuvana yksilön kokemuksiin perustuvana sekä hyvinvoinnin kannalta oleellisena ilmiönä, joka koostuu muun muassa mukavuuden, turvallisuuden, osallisuuden ja omistavuuden tunteista yhteisöjen, paikkojen, esineiden ja ihmisten muodostamassa monimutkaisessa verkostossa.

3.2 Päiväkodin materiaallinen ympäristö

Suomalaisissa lapsuuden instituutioita koskevissa tutkimuksissa on noussut lähiaikoina paljon esille tilan ja paikan käsitteet ja esimerkiksi päiväkodin ympäristöä on tutkittu muun muassa lapsille tarjottuna sekä lasten itse tuottamana tilana (Rutanen, 2012). Päiväkotiympäristöä rajataan monin eri tavoin, kuten esimerkiksi aidatulla pihalla ja sisätilojen erilaisia toimintoja varten suunnitelluilla huoneilla (Rutanen, 2012). Päiväkodin materiaalisella ympäristöllä onkin keskeinen merkitys toiminnan suunnittelun kannalta (Viljamaa ym., 2017). Lelut ja muut materiaalit on usein jaettu erilaisiin toimipisteisiin, jolloin muun muassa kotileikkimurkkauksesta löytyy nukkeja sekä keittiötarvikkeita, kun taas autoleikit on sijoitettu erikseen toiseen nurkkaukseen (Viljamaa ym. 2017). Päiväkotiympäristöön kuuluu oleellisena osana myös lasten kotoa tuodut omat tavarat, kuten vaatteet ja erilaiset lelut (Puroila, Estola & Syrjälä, 2012).

Raittilan (2017) mukaan päiväkotiympäristöä on mahdollista kuvata fyysisenä elintilana luettelemalla kaikkia siihen kuuluvia tiloja, huonekaluja, leluja ja muita esineitä. Hänen mielestään kaikesta tästä fyysisestä materiaalista syntyy kuitenkin ympäristössä toimivien ihmisten omia tulkintoja. Päiväkotiympäristöä ei siis voi kuvata pysyvästi tietynlaiseksi vaan se muokkautuu ja rakentuu tilanteiden ja ympäristössä toimivien yksilöiden toiminnan ja tulkintojen mukaan (Raittila & Siippainen, 2017, s. 313). Kulttuurisesti päiväkotiympäristöön puolestaan vaikuttavat muun muassa erilaiset näkemykset siitä millainen sen tulisi olla ja mitä siellä on luvallista tehdä. (Raittila, 2017) Rutanen (2012) näkee, että päiväkodin ympäristöstä voidaan ajatella löytyvän toimintakulttuurin määrittelemiä kiellettyjä, jaettuja ja kunkin omia tiloja sekä paikkoja.

Yhteiskunnallisella tasolla päiväkotiympäristöön vaikuttavat varhaiskasvatuslain määrittelemät säännökset. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (OPH, 2018) puhutaan oppimisympäristöstä, johon sisältyvät tilat, paikat, yhteisöt, käytännöt, välineet ja tarvikkeet. Oppimisympäristön suunnitteluun ja rakentamiseen velvoittavia asioita on käsitelty useasta eri näkökulmasta. Niissä on huomioitu muun muassa leikin edistäminen, tasavertaisuus sekä luonnon ja rakennetun ympäristön hyödyntäminen. Varhaiskasvatuslain mukaan oppimisympäristön tulisi lisäksi olla kehittävä, oppimista edistävä ja turvallinen (OPH, 2018).

Päiväkoti on perheen ja suvun ohella myös yksi lapsen ensimmäisistä ja keskeisimmistä yhteisöistä. Koivulan (2013) mukaan päiväkodissa jaetut ryhmät edustavat lapsille annettua ja muodollista jäsenyyttä yhteisössä, sillä he eivät ole itse valinneet ryhmää, vaan aikuiset ovat määritelleet ja rajanneet ne heidän puolestaan. Ryhmät koostuvat ikäluokasta riippuen noin 12–21 lapsesta ja vähintään kolmesta aikuisesta. Päiväkotiryhmä voidaan mieltää kokonaisuutena yhdeksi aikuisten määrittämäksi yhteisöksi, mutta lisäksi sen sisällä muodostuu lasten toimesta omia pieniä yhteisöjä (Marjanen, Ahonen & Majoinen, 2013).

Tässä tutkielmassa keskityn tarkastelemaan pääsääntöisesti päiväkodin fyysistä eli materiaalista ympäristöä, johon laskeen mukaan päiväkodin tilat, paikat sekä esineet kuten lelut, huonekalut ja muut käyttötavarat. Ymmärrän kuitenkin, etten voi irrottaa materiaaleista täysin niihin vaikuttavia kulttuurisia, yhteiskunnallisia ja sosiaalisia tekijöitä. Edellä esitettyihin tutkimuksiin pohjautuen käsittelen päiväkodin materiaalisesta ympäristöstä subjektiivisena ja elävänä kokonaisuutena, jota lapset ja aikuiset rakentavat sekä tulkitsevat joka hetki kukin omalla tavallaan.

3.3 Minäkuva

Minäkuvan ja sen kehittymisen liittäminen osaksi yhteenkuuluvuuden tutkimista on perusteltua, sillä muun muassa Mayn (2013, s. 3) näkemyksen mukaan yhteenkuuluvuudella on perustavanlaatuisen merkitys siihen, millainen kuva ihmiselle muodostuu itsestään. Hänen mielestään ihminen oppii ymmärtämään itseään osittain sen mukaan missä ja kenen kanssa hän tuntee yhteenkuuluvuutta. Myös Aho ja Heino (2000, s. 11) näkevät yhteisöön kuulumisen tunteella olevan merkitystä itsetunnon vahvistumisen kannalta.

Minäkuvan rinnalle voidaan liittää termit minäkäsitys ja itsetunto, joita tutkijat tulkitsevat kukin omalla tavallaan. Minäkäsitys ja minäkuva kuvataan usein synonyymeinä (Aho, 1996, s. 9), mutta esimerkiksi Miller ja Moran (2012, s. 18) esittelevät minäkäsityksen eräänlaisena yläkäsitteenä minäkuvalle ja itsetunnolle. Aho (1996) toteaa minäkäsityksen mahdottomaksi määrittellä vain yhdellä oikealla tavalla ilmiön monimutkaisuuden vuoksi, mutta hänen näkemyksensä mukaan minäkäsitys ja minäkuva tarkoittavat molemmat yksilön kokonaisnäkemystä itsestään. Kokonaisnäkemykseen hän laskee mukaan yksilön oman näkemyksen taustoistaan, asenteistaan, ulkonäöstään, arvoistaan, ominaisuuksistaan ja tunteistaan.

Kiviruusu (2017, s. 14) kuvaa väitöskirjassaan minäkuvan muodostuvan ihmisen käsityksestä omista ominaisuuksistaan, joiden pohjalle puolestaan itsetunto rakentuu sen mukaan kuinka hyvä, arvokas tai onnistunut henkilö kokee olevansa näiden ominaisuuksien kanssa. Hän erottaa siis näkemyksessään kuvailevan minäkuvan arvottavasta itsetunnosta, mutta Aho (1996, s. 10) tulkitsee myös vahvan itsetunnon ja realistisen positiivisen minäkäsityksen samaa tarkoittaviksi asioiksi. Myös Keltikangas-Järvinen (2017, s. 117) määrittelee itsetunnon osaksi minäkuvaa, joka kaiken kaikkiaan on niiden ominaisuuksien, toimintojen ja päämäärien kokonaisuus, joiden mukaan henkilö kuvaa itseään. Tässä tutkielmassa tarkoitan minäkuvalla Ahon (1996) tavoin ihmisen kokonaiskäsitystä itsestään ja lasken myös itsetunnon osaksi kokonaisuutta.

Cacciatoren, Korteniemi-Poikelan ja Huovisen (2008, s. 43) mukaan ihmisen ensimmäiset elinvuodet luovat pohjan peruspersoonallisuudelle, sillä lapsuuden kokemukset ja muistot pysyvät mielessä vielä vanhanakin. Tällä he tarkoittavat sitä, että lapsen rakentama kuva itsestään osana monimutkaista ja tapahtumarikasta maailmaa määrittelee pitkälti sen, millainen aikuinen hänestä kasvaa. Alle 3 -vuotiaiden käsityksiä itsestään on vaikea tutkia luotettavasti, mutta 3–4-vuotiaiden on todettu jo pystyvän kuvaamaan ominaisuuksiaan jollain tasolla (Aho, 1996 s. 27). Helenius ja Lummelahti (2014, s. 21) näkevät, että lapsen ensimmäiset vuodet ovat minäkuvan rakentumisen kannalta olennaisia, vaikka hän ei vielä kielellisten taitojen puuttuessa osaisikaan ilmaista itseään.

Ahon ja Heinon (2000) mukaan lapsen minäkuva on vielä 5–6-vuotiaanakin jäsentymätön ja epärealistinen, mutta se muotoutuu koko ajan lapsen kokemusten perusteella. Heidän mukaansa tässä iässä lapsen ajattelussa korostuu minäkeskeisyys, mutta hän alkaa myös arvioimaan itseään sekä vertaamaan ominaisuuksiaan muihin. Kun lapsi oppii tiedostamaan itseään paremmin, samalla kuvioon tulee haavoittuvuus ja pelko epäonnistumisesta ja nöyryytyksestä (Aho & Heino, 2000, s. 18). Ahon (1996, s. 48) mukaan vahvan itsetunnon eli positiivisen minäkuvan muodostuminen sekä ylläpito vaativat psykologisesti turvallista ilmapiiriä, jota yhteenkuuluvuus Nagelin (2011) mukaan auttaa rakentamaan. Näin ollen voidaan ajatella, että yhteenkuuluvuutta tukemalla on mahdollista tukea myös lapsen positiivisen minäkuvan muodostumista, ja yhteenkuuluvuuden puute voi vaikuttaa negatiivisesti lapsen käsitykseen itsestään.

4 Päiväkodin materiaallinen ympäristö yhteenkuuluvuutta rakentamassa

Yhteenkuuluvuuden tunne ja hyväksytyksi tuleminen ryhmässä ovat jo pienelle lapselle välttämättömiä kokemuksia (Repo, 2015, s. 99). Lapset pyrkivätkin rakentamaan yhteenkuuluvuutta päiväkodin vertaisryhmässä monin keinoin. Tutkimuksissa on todettu, että esimerkiksi halaaminen sekä muu fyysinen läheisyys, kielellinen ilmaiseminen ja yhdessä toimiminen ovat lasten keinoja tuottaa yhteenkuuluvuutta päiväkodissa (Eerola-Pennanen, 2013, s. 131–136; Juutinen, 2015; Viljamaa ym., 2017).

Myös materiaaliset suhteet ovat yksi tärkeistä yhteenkuuluvuuden rakentumiseen vaikuttavista tekijöistä (Juutinen, 2015; May, 2013, s. 144). May (2013) perustelee näkemystä sillä, että ihmiset kokevat maailman kehojensa kautta. Tällöin materiaalisesta ympäristöstä saadut näkö-, kuulo-, maku-, haju- ja tuntoaistimukset ovat merkittävässä roolissa yhteenkuuluvuuden rakentumisen kannalta. Aistien avulla luomme merkityksiä ja kiintymyssuhteita paikkoihin ja esineisiin ympäristössämme (May, 2013, s. 131–133). Mayn (2013, s. 153) mukaan aistit voivat palauttaa ympäristöstä mieleen myös aikaisemmin syntyneen yhteenkuuluvuuden tunteen. Tämän perusteella ympäristöstä saadut tutut aistikokemukset voivat luoda lapselle turvallisuuden ja mukavuuden tunnetta.

Viljamaan ja kumppaneiden (2017) mukaan yhteenkuuluvuutta päiväkodissa voidaan kuvata jatkuvana prosessina, joka muokkautuu kaiken aikaa lasten liikkeiden mukaan. Liikkeet puolestaan pohjautuvat materiaaliseen ympäristöön, lasten erilaisiin kokemuksiin, historiaan, kulttuuriin sekä aikuisten toimintamalleihin. Myös Juutisen (2018, s. 55, 57) väitöskirjatutkimuksen tuloksista käy ilmi, että pedagogisilla käytänteillä suhteessa materiaaleihin, rutiineihin ja kulttuuriin on merkitystä yhteenkuuluvuuden ja poissulkemisen muodostumisen kannalta.

Nagelin (2011) mukaan yhteenkuuluvuuteen liitettävä emotionaalinen kiintymys ja omistajuus johtavat väistämättä myös keskusteluun vallasta. Siitä kenellä on esimerkiksi valtaa vaatia ja kontrolloida tilaa, antaa paikoille merkityksiä ja määritellä sitä kuka tai mikä voi olla osa annettua tilaa. Estola ja kumppanit (2016) haastavatkin aikuisia pohtimaan millaisia mahdollisuuksia erilaiset tilat, paikat ja materiaalit tarjoavat lasten toiminnalle. Onko lapsilla esimerkiksi vapaa pääsy peleihin ja leluihin tai ovatko he itse saaneet vaikuttaa niiden hankintaan?

Tarkastelen seuraavaksi tutkimustuloksia kolmen näkökulman kautta. Ensimmäiseksi käsittelemän päiväkotiympäristöä yhteisten tilojen ja siellä olevien jaettujen esineiden näkökulmasta yhteenkuuluvuuden rakentumisen kannalta. Toiseksi avaan päiväkodissa lapsille nimettyjen

omien paikkojen ja heidän kotoaan tuomien materiaalien merkityksiä yhteenkuuluvuudelle. Lopuksi käyn vielä läpi lasten osallisuutta päiväkodin ympäristön suunnittelussa ja muokkaamisessa yhteenkuuluvuuden vahvistumisen näkökulmasta.

4.1 Yhteiset tilat ja materiaalit

Päiväkodin yhteisten tilojen ja muiden materiaalien vaikutus yhteenkuuluvuuden politiikkaan pohjautuu vahvasti niiden käyttömahdollisuuksiin. Niihin liittyvät yhteiset säännöt ja arvot sekä esteettömyyteen ja turvallisuuteen vaikuttavat tekijät määrittelevät merkittävästi lasten toimintaa ja hyvinvointia päiväkodissa. Juutisen (2015) tutkimuksen mukaan päiväkodin yhteisiä tiloja ja erilaisia materiaaleja järjestelemällä voi osoittaa tai rajata paikkoja tiettyä leikkiä varten, sekä sitä kuka niissä saa leikkiä. Samassa tutkimuksessa ilmenee myös se, kuinka niin lapset kuin aikuisetkin osaltaan edistävät sekä estävät yhteenkuuluvuuden rakentumista tekemillään materiaalisilla järjestelyillä.

Turjan ja Vuorisalon (2017) mukaan erilaisia välineitä, materiaaleja ja aktiviteetteja on usein päiväkodissa sijoitettu niin, että lapset eivät pääse niihin käsiksi ilman aikuisen lupaa ja apua. He huomauttavat, että esimerkiksi lukolliset ja korkeat kaapit rajoittavat lapsia edes näkemästä niiden sisällä piileviä mahdollisuuksia toiminnan ideointiin. Näin toimiessaan aikuiset määrittelevät sitä, milloin ja kuka kaapeissa olevia materiaaleja saa käyttää. Puroila ja kumppanit (2012) esittävät, ettei päiväkodin upeista tiloista tai houkuttelevista esineistä ole lapsille mitään hyötyä, mikäli niihin ei ole pääsyä.

Juutisen (2015) tutkimuksen mukaan toisinaan myös lapsille annetaan valtaa päättää, kuka on tervetullut jakamaan sillä hetkellä heidän käytössään olevia yhteisiä tiloja tai leluja. Tällöin lasten käytössä olevat materiaalit ja tunne niiden hallitsemisesta tukevat kyseisten lasten yhteenkuuluvuuden rakentumista, mutta toisaalta omaa yhteenkuuluvuutta puolustaessaan lapset sulkevat helposti muita lapsia ulkopuolelle. Juutinen (2015) huomauttaa, että hänen tutkimuksessaan kasvattajat eivät tällaisissa tilanteissa aina tarttuneet tilaisuuteen tukea lasten yhteenkuuluvuutta, vaan ikään kuin hyväksyivät sen mahdollisuuden, että joku lapsi jätetään ulkopuolelle.

Päiväkodissa yhteisten tilojen ja tarvikkeiden jakaminen sekä vuorottelu niiden käytössä on osa jokapäiväistä toimintaa. Koivulan (2013) tutkimuksen mukaan leikkitilanteissa jaetussa käytössä olevat lelut toimivat välineenä yhteenkuuluvuuden rakentumiselle lasten välillä. Kirova

(2016) nostaa esiin erityisesti sen, kuinka esineiden ja tilojen jaetut merkitykset leikissä voivat luoda yhteenkuuluvuutta myös sellaisten lasten välille, jotka eivät puhu samaa äidinkieltä. Myös Helenius ja Lummelahti (2014, s. 72) esittävät, että esineiden jakaminen toisten kanssa toimii puheenvuorona pienillä lapsilla, jotka eivät osaa kommunikoida sanoin. Koivulan (2013) mielestä yhteenkuuluvuuden tunteen saavuttaminen leikissä on lapsille palkitsevaa ja rohkaisee heitä toimimaan yhdessä jatkossakin. Yhteenkuuluvuuden vahvistuessa lapset kykenevät aina paremmin selviämään myös leikissä syntyvistä konflikteista neuvottelemalla ja toisia auttamalla (Koivula, 2013).

Yhteisten materiaalien jakaminen ja valta niiden käytöstä voi saada lapset miettimään omaa paikkaansa ja rooliaansa päiväkotiryhmässä tai siellä muodostuvissa pienemmissä ryhmissä. Mayn (2013, s. 81–83) mukaan yhteenkuuluvuutta rakennetaan osittain suhteessa siihen, kuinka helppo henkilön on ympäristössään toimia. Hänen mukaansa yhteenkuuluvuus voidaan nähdä myös neuvoteltuna saavutuksena ympäristössä toimivien muiden ihmisten kanssa. Myös Koivulan ja Hännikäisen (2017) tutkimuksessa ilmenee, että lapset tarvitsevat hyviä neuvottelutaitoja päästäkseen muiden mukaan leikkiin ja pitääkseen puoliaan leikin aikana. Näin ollen lapsen yhteenkuuluvuuden ja minäkuvan muodostumiseen voi vaikuttaa se, kuinka onnistuneesti hän neuvottelee itselleen valtaa erilaisten tilojen ja materiaalien hyödyntämiseen. Oikein suunnitellussa ympäristössä jokaisen lapsen tulisi löytää itselleen tilaa ja mielekkäitä toimintamahdollisuuksia (Eskel & Marttila, 2013). Lisäksi aikuisilla on tärkeä rooli materiaalien käytön tasa-
puolisen vuorottelun ja jakamisen toteutumisessa.

4.2 Lasten omat paikat ja tavarat päiväkodin ympäristössä

Juutisen (2018, s. 57) tutkimustulosten mukaan päiväkodeissa muun muassa leikkitalussa käytössä olevat lapsikohtaiset nimilaput sekä kaikille määritellyt omat paikat –kuten tuoli ruokapöydässä, lokero eteisessä ja sänky nukkarissa– ovat tärkeässä roolissa yhteenkuuluvuuden politiikan kannalta. Erilaisissa tilanteissa hyödynnetyt nimikyltit ilmentävät lapsille päiväkodin yhteisöön kuulumista ja antavat mahdollisuuden hallita jotain omaa ympäristössä, jossa lähes kaikki on yhteistä sekä aikuisten päätäntävällässä (Juutinen, 2018 s. 57). Rutasen (2012) tutkimuksen mukaan lapsille onkin erityisen tärkeää omien paikkojen ja esineiden puolustaminen ja niistä kiinni pitäminen, vaikka ne olisivatkin vain väliaikaisesti heille osoitettuja. Myös Viljamaan ja kumppaneiden (2017) mielestä heidän tutkimuksessaan esiin noussut leikkikartta on

hyvä esimerkki siitä, kuinka suuri vaikutus pahvinpalalla voi olla yhteenkuuluvuuden rakentamiseen päiväkodissa. He pitävät kyseistä pahvinpalaa myös esimerkkinä siitä, kuinka kasvattajat voivat olla mukana tukemassa lasten yhteenkuuluvuutta. Leikkitaulun tai -kartan kautta lapset pystyvät valitsemaan mieluisan leikin ja leikkikaverin omalla nimellä varustettua lappua hyödyntämällä. Tällaisten yksinkertaisten pahvinpalojen voimaa ei siis kannata aliarvioida, sillä esimerkiksi oman nimen puuttuminen leikkitaulusta tai tuolin selkänojasta voi olla lapselle iso asia.

Päiväkodissa lapsille nimettyjen paikkojen ja esineiden lisäksi lapset tuovat myös kodeista mukanaan omaa materiaalia. Esimerkiksi vaatteet, unilelut sekä lelupäivinä mukana tuodut esineet ovat pieni pala lasten omaa kotia ja kulttuuria. Puroilan, Estolan ja Syrjälän (2012) mukaan lapsen omat esineet ja vaatteet viestivät hänen iästään, sukupuolestaan ja sosiaalisesta identiteetistään eli siitä kuka hän on. Samalla perheen taloudellinen tilanne ja kulttuuri voivat välittyä lasten vaatteista ja muista tavaroista. Näin ollen niillä on todennäköisesti merkitystä myös lapsen yhteenkuuluvuuden ja minäkuvan muodostumisen kannalta. Puroilan ja kumppaneiden (2012) tutkimusaineiston perusteella lapset keskustelevalt paljon omistamistaan tavaroista ja ovat hyvin tietoisia siitä, mikä vaate tai lelu kuuluu kenellekin. Omien tavaroiden ja vaatteiden kautta lapset hakevat toisistaan samuutta, jonka kautta he saavuttavat hyväksyntää ja yhteenkuuluvuutta (Eerola-Pennanen, 2013, s. 131). Lapset vahvistavat ystävyys-suhteisiin liittyvää yhteenkuuluvuutta tuomalla sitä esille esimerkiksi samanlaisella pukeutumistyyllillä, ja matkiminen onkin monessa tilanteessa lapsille luontainen tapa hakea hyväksyntää (Eerola-Pennanen, 2013, s. 134).

Lasten omaisuus tarjoaa siis paljon mahdollisuuksia samaistumiselle sekä hedelmällisiä keskusteluja ja tilanteita rakentaa sosiaalista yhteenkuuluvuutta lasten välillä, mutta samalla se mahdollistaa myös poissulkemisen. Kun lapsi tuo päiväkotiin omia leluja, hänellä on valtaa määrittellä kuka niillä saa leikkiä, eivätkä kaikki halukkaat välttämättä pääse leikkiin mukaan (Puroila ym., 2012). Koska lapsen omat esineet ja vaatteet tuovat palan kodin arvomaailmaa mukanaan päiväkotiympäristöön, voi se altistaa myös marginalisaatiolle eli valtavirrasta ulkopuoliseksi jäämisen tunteelle. Revon (2015, s. 159) mukaan vanhemmat saattavat kokea paineita lelujen ja vaatteiden hankintaan liittyen, jotta lapsi ei ainakaan materiaalsen omaisuuden myötä kokisi oloansa poissuljetuksi päiväkodissa.

Repo (2015, s. 159) pohtii kiusaamisen ehkäisyä käsittelevässä kirjassaan ratkaisuja lelupäivien ja syntymäpäiväkutsujen jakamiseen liittyviin ristiriitoihin päiväkotiympäristössä. Hänen näkemyksensä on linjassa Puroilan ja kumppaneiden kanssa siitä, että lasten kotoa tuomat esineet antavat valtaa ulossulkemiseen, mutta ne myös toimivat innoittajina yhteiselle toiminnalle. Revon (2015, s. 159) mukaan on hyvin ryhmäkohtaista, onko lasten kotoa kulkeutuvista tavaroista enemmän hyötyä vai haittaa. Tämän vuoksi hänen mielestään on mahdotonta löytää yhtä toimivaa ohjetta siihen, millaisia sääntöjä ja käytäntöjä niiden varalle tulisi muodostaa. Olennaisempaa on miettiä asiaa syvällisemmin tilanne- ja lapsikohtaisesti (Repo, 2015, s. 159). Lasten omat tavarat tuovat mahdollisista haasteista huolimatta mukanaan kodin turvallisuuden tunnetta, jolloin myös yhteenkuuluvuus päiväkotiin paikkana vahvistuu. Aihetta on siis hyvä pohdita monelta kannalta ennen kuin haasteiden ilmetessä päätetään esimerkiksi kieltää lelupäivät kokonaan.

4.3 Lasten osallisuus ympäristön suunnittelussa ja muokkaamisessa

Nutbrownin ja Cloughin (2009) Englannissa suoritetussa tutkimuksessa 3–6-vuotiailta lapsilta kysyttiin päiväkodin tilojen sekä paikkojen hyvistä ja huonoista puolia. Lapset kertoivat itse ottamiensa valokuvien kautta, minkälaisia ajatuksia varhaiskasvatusympäristö heissä herätti. Nostan esille yhden esimerkin tutkimuksessa esiin tulleesta arjen kannalta erittäin oleellisesta paikasta, johon ei mahdollisesti tilassa vietettävän ajan määrästä johtuen välttämättä kiinnitetä sen kummempaa huomiota. Moni lapsi koki päiväkodin WC-tilan pelottavana ja epämiellyttävänä paikkana. Siellä oli muun muassa inhottava haju, häiritsevästi suriseva valaisin ja pelottava suihkuletku. Tutkimustulosten perusteella tilaan suoritettiin pieniä, mutta lapsille merkityksellisiä parannuksia, kuten loisteputken vaihto valaisimeen ja kodinomaisuutta tuovan radion asentaminen.

Kyseisen tutkimuksen tulokset osoittavat kuinka osallisuus yhteisten tilojen muokkaamisessa tukee lasten yhteenkuuluvuuden rakentumista päiväkotiin paikkana. Mikäli ihminen tuntee olonsa turvattomaksi paikassa tai kokee tullessa estetyksi, hän todennäköisesti välttelee sinne menemistä (May, 2013, s. 143). Tilan turvallisemman tuntuiseksi tehty ilmapiiri ja erityisesti sen muokkaamiseen annettu vaikuttamisen mahdollisuus sekä kuulluksi tulemisen kokemus tukevat yhteenkuuluvuuden muodostumista (Eskel & Marttila, 2013). Esimerkissä käy myös hyvin ilmi Mayn (2013, s. 134) näkemys ympäristön aistimaailman merkittävistä vaikutuksista kodinomaisen tunnelman saavuttelussa. Suomessa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa

(OPH, 2018) on otettu huomioon oppimisympäristön terveellisyys, turvallisuus, esteettömyys sekä valaistuksen ja sisäilman laatu. Myös oppimisympäristön suunnittelu ja kehittäminen yhdessä lasten kanssa ovat osa suomalaisen varhaiskasvatuksen velvoitteita.

Pienemmissäkin ympäristön suunnitteluun liittyvissä asioissa on tärkeää huomioida lasten ajatuksia. Eerola-Pennasen (2013, s. 134) mukaan lasten yhteenkuuluvuuden kannalta ei ole yhdentekevää, kuinka esimerkiksi heidän piirustuksiaan, muovailujaan tai rakennelmiaan sijoitetaan päiväkodissa. Tutkimuksessaan hän tuo esille, kuinka lapset kokevat yhteenkuuluvuuden osoitukseksi muun muassa sen, kenen tekemän työn viereen oma työ asetetaan. Nutbrown ja Clough (2009) muistuttavat, että lasten näkemykset osallisuudesta ja yhteenkuuluvuudesta poikkeavat usein aikuisten näkemyksistä. Tämän vuoksi lapsilta on tärkeä kysyä mielipiteitä, eikä pelkästään olettaa asioita aikuisen näkökulmaan perustuen. On myös hyvä tiedostaa ero lapsille rakennetun ja lasten rakentaman ympäristön välillä.

5 Johtopäätökset ja pohdinta

Yhteenkuuluvuus on erittäin moniulotteinen ilmiö, jota on käytännössä mahdotonta selittää yksinkertaisesti. Päiväkodissa se ilmenee erilaisissa tilanteissa lukemattomilla tavoilla rakentuen muun muassa suhteessa paikkoihin ja ihmisiin. Tutkielmani keskittyi pääasiassa materiaalisen ympäristön vaikutuksiin yhteenkuuluvuuden rakentumisessa, mutta näkökulmasta ei kuitenkaan voida rajata täysin ulos sosiaalisia ja kulttuurisia ulottuvuuksia. Päiväkodin materiaallinen ympäristö toimii tutkielman perusteella välittäjänä lasten sosiaalisen ja kulttuurisen yhteenkuuluvuuden rakentumiselle, mutta aistien kautta tilat, paikat ja esineet voivat myös itsessään rakentaa yhteenkuuluvuutta tuomalla turvaa tai osoittamalla lapselle ryhmään kuulumista ja oikeutta yhteisten materiaalien käyttöön. Turvallinen ja esteetön ympäristö antaa lapelle rohkeutta käyttää päiväkodin tiloja ja materiaaleja luovasti, jolloin myös positiivinen minäkuva pääsee kehittymään.

Osallisuus on oleellinen osa yhteenkuuluvuuden rakentumista ja lasten toiveita kuuntelemalla muun muassa päiväkodin ympäristön turvallisuudentuntua ja esteettömyyttä voidaan kehittää. Myös valta materiaalien käytössä nousi tutkielman kautta merkittäväksi tekijäksi yhteenkuuluvuuden politiikassa. Toisaalta aikuisten valta muokata päiväkodin materiaalista ympäristöä pedagogisilla käytänteillä ja toimintakulttuurilla yhteenkuuluvuuden muodostumiseen vaikuttaen. Kuitenkin myös lasten valta vaikuttaa yhteenkuuluvuuden ja poissulkemisen rakentumiseen erilaisten materiaalien, tilojen ja paikkojen kautta.

Tutkijat ovat varsin yksimielisiä siitä, että yhteenkuuluvuus ei ole koskaan pysyvä tila, vaan se rakentuu ja hajoaa aina uudelleen hyvin nopeastikin arjen ohikiitävissä tilanteissa (Juutinen, 2018, s. 56). Tämän vuoksi sitä ei tulisi pitää missään vaiheessa itsestäänselvytenä. Vaikka yhteenkuuluvuuden tukemiseen on erityisen tärkeä kiinnittää huomiota esimerkiksi maahanmuuttajalasten kohdalla, kasvattajien on syytä pohtia yhteenkuuluvuuden rakentumista yksilöllisesti kaikkien ryhmän lasten kannalta.

Juutisen (2018, s. 67) mukaan yhteenkuuluvuuden politiikka vaatii kasvattajilta kovaa työtä sekä monipuolista taitoa nähdä, kuulla ja ymmärtää sydämellä siihen vaikuttavia tärkeitä asioita. Yhteenkuuluvuuden kaksijakoinen luonne kävi ilmi useasti tutkielman aikana, ja monissa tilanteissa kasvattaja voi sen vuoksi joutua punnitsemaan millä ratkaisulla yhteenkuuluvuutta voidaan tukea mahdollisimman vähän poissulkemista aiheuttavasti. Poissulkeminen ei aina ole

pelkästään lasten välisten suhteiden ongelma, vaan myös kasvattajat voivat tiedostamattaan aiheuttaa lapselle ulkopuolisuuden tunnetta muun muassa tekemiensä materiaalisten ratakisujen seurauksena. Tutkimustulokset haastavat ajattelemaan, kuinka yhteenkuuluvuus voi olla uhattuna ilman selkeitä poissulkemisen tai kiusaamisen merkkejäkin. Päiväkotiympäristössä lapsi voi näyttäytyä aikuiselle osallistuvana yhteisön jäsenenä jääden kuitenkin turhan useissa tilanteissa vaille yhteenkuuluvuuden rakentumista. Yhdessä oleminen tai yhteinen toiminta eivät aina tarkoita automaattisesti yhteenkuuluvuutta (Viljamaa ym., 2017). Liian usein koettu yhteenkuuluvuuden tunteen puuttuminen voi johtaa syrjäytymiseen, kiusaamistilanteisiin ja negatiivisen minäkuvan syntyyn.

Yhteenkuuluvuuden tukemisen tärkeys osana kiusaamisen ehkäisyä varhaiskasvatuksessa kiteytyy mielestäni hyvin Revon (2015, s. 102) näkemykseen siitä, että kiusaaminen voi olla lapsen epätoivoinen keino rakentaa puuttuvaa yhteenkuuluvuuden tunnetta. Näin ollen voidaan ajatella, että kiusaamista kokeva lapsi ei välttämättä ole tilanteessa ainoa, jonka yhteenkuuluvuus on uhattuna. Tämän vuoksi jotkut tutkijat ehdottavat, että varhaiskasvatuksessa tulisi siirtää ajattelu kiusaamistilanteisiin puuttumisesta yhteenkuuluvuuden vahvistamiseen. Yhteenkuuluvuus luo lapselle turvallisuuden tunnetta sekä vahvistaa omaa paikkaa ja merkitystä päiväkodissa, jolloin myös kuva omasta itsestä rakentuu todennäköisemmin positiiviselle pohjalle. Nagelin (2011) mukaan yhteenkuuluvuus on hyvinvointia tukeva ja ylläpitävä voima, mutta toisaalta se myös rankaisee kaksijakoisella luonteellaan niitä, jotka jäävät ulkopuolelle. Yhteenkuuluvuuteen voidaan kuitenkin vaikuttaa ja pienilläkin teoilla tai tekemättä jättämisillä saattaa olla merkitystä pitkälle tulevaisuuteen (Viljamaa ym., 2017).

Yhteenkuuluvuuden käsitteen monimutkaisuus osoittautui yllättävän suureksi haasteeksi, sillä tutkimusaineistoa lukiessa käsitykseni muuttuivat useaan kertaan ja suhtautumiseni aiheeseen heitteli edestakaisin. Yhteenkuuluvuuden tilannesidonnaisuus, subjektiivisuus sekä tutkijoiden vaihtelevat teoriat ja eri ulottuvuudet vaikeuttivat ilmiön käsittämistä ja aiheen järkevää rajausta. Huomasin myös usein, kuinka aihetta pohtiessani takerruin helposti pelkästään omiin lapsuudenkokemuksiini yhteenkuuluvuudesta, minkä vuoksi en aina pystynyt näkemään ilmiön moniulotteisuutta. Samasta syystä tutkielmani tuloksiin kannattaa suhtautua kriittisesti, sillä omat kokemukseni ovat voineet vaikuttaa käyttämäni aineiston valintaan ja näkökulmiin. Myös muiden tieteenalojen ja kansainvälisten tutkimustulosten soveltaminen suomalaiseen päiväkotiympäristöön oli oma haasteensa. Esimerkiksi sosiaalisen maantieteen tutkimuksissa aineisto pohjautui usein laajempiin yhteiskunnallisiin aiheisiin ja päädyin usein kyseenalaistamaan tutkimustulosten käytettävyyttä omassa tutkielmassani.

Välillä yhteenkuuluvuus aiheena tuntui liian laajalta käsiteltäväksi kandidaatin tutkielman rajoissa, vaikka keskitin tutkimustyön lähinnä materiaaliseen ympäristöön. Tutkielmassa nostamani asiat ovat siis vain pintaraapaisu hyvin suurta kokonaisuutta. Toisaalta ajoittain tutkielmaan sopivaa materiaalia oli haasteellista löytää, sillä etenkin suomalaisen varhaiskasvatuksen kentällä suoritettuja tutkimuksia yhteenkuuluvuudesta on olemassa rajallinen määrä ja niistäkin vain osa keskittyy materiaaliseen ulottuvuuteen. Erilaisia päiväkodin materiaalista ympäristöä koskevia tutkimuksia puolestaan on toteutettu lähivuosina melko runsaasti, mutta niiden tuloksia on tarkasteltu pääasiassa jostain muusta kuin yhteenkuuluvuuden näkökulmasta.

Aihe on minusta erittäin mielenkiintoinen ja mielestäni yhteenkuuluvuuden merkityksistä varhaiskasvatuksessa olisi kiinnostavaa saada lisätietoa esimerkiksi pitkäaikaistutkimusta hyödyntämällä. Suomessa yhteenkuuluvuutta on toistaiseksi tutkittu päiväkodin kentällä niin suppeasti, että lisätutkimukset ovat joka tapauksessa tarpeen. Voisin itse jatkaa yhteenkuuluvuuden tutkimista myös omassa pro -gradu tutkielmassani, ja erityisesti materiaaliseen ympäristöön keskittyvien tutkimusten vähäinen määrä kannustaa jatkamaan aiheen tutkimista hankkimalla omaa empiiristä tutkimustietoa päiväkodin kentältä. Jäin kaipaamaan esimerkiksi tarkempia tutkimuksia lasten oman kädenjäljen, kuten askartelujen merkityksistä päiväkotiympäristössä yhteenkuuluvuuden rakentumisen kannalta. Varhaiskasvatuksessa tutkittavaa riittää kuitenkin myös monien muiden ulottuvuuksien näkökulmasta. Uuden-Seelannin varhaiskasvatuksen ope-
tussuunnitelmaa selatessa eräänlaista mielenkiintoa herätti esimerkiksi tutkia tarkemmin eri maiden vastaavien asiakirjojen tapoja käsitellä yhteenkuuluvuutta.

Lähteet / References

- Aho, S. (1996). *Lapsen minäkäsitys ja itsetunto*. Helsinki: Edita.
- Aho, S. & Heino, S. (2000). *Itsetunnon vahventaminen päiväkodissa*. Turku: Turun yliopiston opettajankoulutuslaitos
- Cacciatore, R., Korteniemi-Poikela, E. & Huovinen, M. (2008). *Miten tuen lapsen ja nuoren itsetuntoa*. Helsinki: WSOY.
- Eerola-Pennanen, P. (2013). *Yksilönä vaan ei yksin: lapset minuuden muodostajina päiväkodissa*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research, (464).
- Estola, E., Karlsson, L., Puroila, A-M. & Syrjälä, L. (2016). Lapsen katseen edessä -yhteenvedo ja uusia avauksia. Teoksessa Karlsson, L., Puroila, A., Estola, E., Hohti, R., Kinnunen, S., Louhela-Risteelä, V., . . . Viljamaa, E. (Toim.) *Välkkettä, valoja ja varjoja: Kertomuksia lasten hyvinvoinnista*. [Oulu]: N-Y-T-NYT, 112–117.
- Eskel, P. & Marttila, M. (2013). Osallisuuden kokemus osana yhteisöllisyyttä. Teoksessa Marjanen, P., Marttila, M. & Varsa, M. (Toim.) *Pienten piirissä -Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Helenius, A. & Lummelahki, L. (2014). *Leikin käsikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hännikäinen, M. (2006). Yhteenkuuluvuuden tunne ja oppijoiden yhteisöksi kehittyminen. Teoksessa K. Karila, M. Hännikäinen, A-R. Nummenmaa & H. Rasku-Puttonen (Toim.) *Kasvatusvuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.
- Ikonen, M. (2006). Lasten vuorovaikutus ja leikki yhteisöllisyyden rakentajana. Teoksessa K. Karila, M. Hännikäinen, A-R. Nummenmaa & H. Rasku-Puttonen (Toim.) *Kasvatusvuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.
- Juutinen, J. (2018). *Inside or outside?: Small stories about the politics of belonging in preschools*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Juutinen, J. (2015). *Lasten yhteenkuuluvuuden rakentuminen päiväkotiarjen pienissä kertomuksissa*. Suomen varhaiskasvatus. JECER 4(2) 159–179.
- Kangasniemi, M., Pietilä, A-M., Utriainen, K., Jääskeläinen, P., Ahonen, S-M. & Liikanen, E. (2013). *Kuvaileva kirjallisuuskatsaus: eteneminen tutkimuskysymyksestä jäsenettyyn tietoon*. Hoitotiede 2013, 25 (4), 291–301
- Keltikangas-Järvinen, L. (2017). *Hyvä itsetunto*. Helsinki: Werner Söderström osakeyhtiö.
- Kirova, A. (2016). Phenomenology of inclusion, belonging, and language. *Encyclopedia of educational philosophy and theory*. New York, NY: Springer. doi, 10, 978–981.

- Kiviruusu, O. (2017). *Itsetunnon kehitys nuoruudesta aikuisuuteen ja siihen vaikuttavat tekijät -26 vuoden seurantatutkimus*. Helsinki: Helsingin yliopisto
- Koivula, M. (2013). Yhteisöllisyyden rakentuminen päiväkodin arjessa. Teoksessa Marjanen, P., Marttila, M. & Varsa, M. (Toim.) *Pienten piirissä -Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Koivula, M., & Hännikäinen, M. (2017). *Building children's sense of community in a day care centre through small groups in play*. *Early Years*, 37(2), 126–142.
- Laine, K. (2002). Vertaisryhmä ja syrjäytyminen. Teoksessa Laine, K. & Neitola, M. (Toim.) *Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä*. [Turku]: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Lähdesmäki, T., Saresma, T., Hiltunen, K., Jäntti, S., Säskilahti, N., Vallius, A., & Ahvenjärvi, K. (2016). *Fluidity and flexibility of "belonging" Uses of the concept in contemporary research*. *Acta Sociologica*, 59(3), 233–247.
- Marjanen, P., Ahonen, J. & Majoinen, L. (2013) Vertaissuhteet ja yhteisöllisyys. Teoksessa Marjanen, P., Marttila, M. & Varsa, M. (Toim.) *Pienten piirissä -Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- May, V. (2013). *Connecting self to society: Belonging in a Changing World*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- McMillan, D. W., & Chavis, D. M. (1986). *Sense of community: A definition and theory*. *Journal of community psychology*, 14(1), 6–23
- Miller, D. & Moran, T. (2012). *Self-esteem: A guide for teachers*. Los Angeles, [Calif.] ; London: SAGE
- Nagel, C. (2011). Belonging. Teoksessa V. J. Del Casino Jr, M. E. Thomas, P. Cloke, & R. Panelli. (Toim.) *A companion to social geography*. Chichester, United Kingdom: Wiley-Blackwell, 108–124.
- New Zealand Government (1996). Te Whāriki: He whāriki mātauranga mō ngā mokopuna o Aotearoa. Early childhood curriculum. Wellington: Ministry of Education, New Zealand Government
- Nutbrown, C., & Clough, P. (2009). *Citizenship and inclusion in the early years: understanding and responding to children's perspectives on 'belonging'*. *International Journal of Early Years Education*, 17(3), 191–206.
- Opetushallitus (2014). Esiopetussuunnitelman perusteet 2014. Haettu osoitteesta https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf

- Opetushallitus (2018). *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018*. Haettu osoitteesta https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf
- Puroila, A.-M., Estola, E., & Syrjälä, L. (2012). *Having, loving, and being: children's narrated well-being in Finnish day care centres*. *Early Child Development and Care*, 182(3–4), 345–362.
- Raittila, R. (2017). Ympäristökasvatus on lasten toimintaa. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (Toim.) *Varhaiskasvatuksen käsikirja* (4. uudistettu painos.). Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Raittila, R. & Siippainen, A. (2017). Varhaiskasvatuksen pedagoginen toimintaympäristö. Teoksessa Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. (Toim.) *Valloittava varhaiskasvatus: Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia*. Tampere: Vastapaino
- Repo, L. (2015). *Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy* (2., uudistettu painos.). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Rutanen, N. (2012). *Alle kolmivuotiaat paikkansa tuottajina päiväkodissa*. *Varhaiskasvatuksen Tiedelehti, Journal of Early Childhood Education Research* 1(1), 44–56.
- Stratigos, T. (2015). *Processes of categorisation and the politics of belonging in early childhood education and care: An infant's experience in multi-age family day care*. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 16(3), 214–229.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (Uudistettu laitos.). Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Turja, L. & Vuorisalo, M. (2017). Lasten oikeudet, toimijuus ja osallisuus oppimisessa. Teoksessa Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. (Toim.) *Valloittava varhaiskasvatus: Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia*. Tampere: Vastapaino.
- Viljamaa, E., Estola, E., Juutinen, J. & Puroila, A. (2017). *Patjakasan kutsu: Yhteen tulemisia ja erilleen vetäytymisiä päiväkodissa*. *Suomen varhaiskasvatus* 2–21.
- Vuorisalo, M. & Eerola-Pennanen, P. (2017). Eriarvoistuminen ja kamppailu omasta asemasta. Teoksessa Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. (Toim.) *Valloittava varhaiskasvatus: Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia*. Tampere: Vastapaino.